

Kapitel

- 7 -

Skogsbruk och skogsprodukter

Skogen i äldre tider beskriver Tord Ljungström i *En bok om Övre Ullerud* (1947) ” I stort sett betraktades skogen som en fiende.... Med yxan sökte man håla den på behörigt avstånd från odlingar och boskap...” (s. 253).

Träkol

Från 1400-talet blev skogarna ett medel för försörjning genom den framväxande gruvdriften och alla bruk som behövde både ved och kol. Ljungström skriver vidare ” När 1700-talet ingår, så vet man, att skogarna i vår socken varit utsatta för rovdrift för utvinnandet av kol. Något annat värde än till kol hade skogarna icke, ty sågverksindustrin hade ännu icke nått dessa trakter. Stor och mogen skog av gran, tall och björk vräktes ned, och fram på hösten steg milröken från hundratals milor runt om i våra vidsträckta skogar. Före jul var kolningen i regel avslutad och på vinterföret forslades sedan kolet till de omkringliggande bruken Mölnbacka, Östanås, Föskefors, Tjärnshyttan och Ransäter”(s.254).

Oljemålning av G E Sjöqvist (1926)

Pekker-bôttén var en plats där det en gång varit en kolmila. Den låg norr om Långtjärn, öster om Österbråten. Men pekkerbotten var inte den enda. Det fanns åtskilliga kolmilor på Hällekilsskogen fram till sekelskiftet 1800-1900. Man kan fortfarande se rester av kolmilorna. Det finns spår av verksamheten efter hundra år. Man känner igen en kolbotten på att där är vegetationen annorlunda än omgivningen. För ännu 2014 kan man se gröna runda, tomma ytor mitt i en uppvuxen granskog. Tidigare kunde man se en sådan yta vara steril, helt utan växtlighet. Senare kan man se kolbottnar bevuxna med ängssyra och nate eller skogsstjärna och gräs. Man kan också se lämningar som uppskottat dike, rester efter en kolarkoja med stenröse efter en spis.

Kolet var början på Värmlands storhetstid, därefter kom sågverkstiden med flottning av timmer på Klarälven och så småningom tog cellulosaindustrin över som tillsammans med stålindustrin blev Värmlands mest betydande framgångsfaktor.

Under 1900-talet, med kulmen vid seklets mitt blev skogbruket allt mer lönsamt. Medan träkolet fick ge vika för nya metoder i järnhanteringen växte sågverks- och massaindustrin. Till en början etablerades hantverksmässiga, mindre enheter där vattenkraft kunde utnyttjas. Skogsarbetet följde också tekniken, men inte i samma utsträckning. Arbete med yxa och såg höll i sig tills slutet av 1900-talet. Fabrikerna slukade massved och sågverken timmer. På så sätt var det gott om arbete för egna skogsägare och skogsbolag.

Ur Kvällsveckan i Övre Ullerud (2014) Maria Lindquist

När vintern gjort vägar och sjöar farbara skulle årets lager av stångjärn fraktas till upplaget vid Sjöändan i Kristinehamn för att därifrån skeppas vidare till Göteborg och England. På hemvägen skulle allt träkol från milor längs vägen hämtas upp förutom salt, sill och annat gods, full last åt båda hållen. Frampå våren var det alltid bråttom. Det kunde bli kapplöpning med vintern i smältvatten över bågande isar. Men så länge det var vintrig iskyla kunde man på långt håll höra det rytmiska rasslet av hästbjällror. Satt man uppe på lasset hade man utsikt över nejden. Långa, ormlika, ringlade sig åkdonen fram genom vinterlandskapet. Allt detta tyckte Kristina var hisnande. Tänk att kolet som gubbarna hävde med ute i skogarna kunde via malmen och hyttorna förse världen med järn! Utan träkol - inget bränsle - utan bränsle inget stångjärn. Hon undrade om gubbarna själva förstod sammanhangen. Någon av herrkarlarna hade berättat för henne att träkolet hade den egenskapen att det tog med sig järnets orenheter ut i slaggen. Det var renheten som gjorde det svenska järnet så eftertraktat. Vid lastningen hade hon också hört att det krävdes minst en och en halv kolryss, släde, med kol för att få fram ett ton smidbart järn. Det innebar i sin tur 60 dagsverken, alltifrån vedhuggning till det tidsödande arbetet med milan; huggning, resning, kolning, rivning, last och frakt.

Arbetskraft fattades inte. Torpen på skogarna var fulla av folk. Starka karlar, hästar och åkdon fanns överallt. Om det svenska stångjärnet var rent så var körkarlarna desto lortigare. De såg ut som märkliga djur. Kol i ansikte och kol i kläderna. Ja, kol ända in på kroppen. Maten de hade med sig var saltat fläsk och grovt bröd som de gömde i linnetyg under hästens hösäck. Vatten och logi kunde de få på bondställen och på gästgivaregårdar. Men lönen var knapp, mindre än vad brukets svinsköterska hade trots att körkarlarna ofta fick hålla sig med egen häst. Många kunde inte läsa och än mindre skriva eller räkna. Vilken oreda! Vem skulle kunna hålla räkning på allt; körkarlar och dagsverken, foror och laster? Ja, vem skulle kunna göra det?

Utvecklingen gick från vattenhjul i åar och bäckar till älvars dämning och kraftverk. Det hantverksmässiga ersattes av nya material. För bygdernas egen försörjning tillverkades skogsprodukter som takspån och tjära, material som i nyare tider ersatts av plåt, tegel och oljeprodukter. Inom Hällekils hemman fanns både kashyvel och tjärdal.

Läggning av spåntak (Wikipedia)

Kashyveln vid Bocklöcka i Bjurdalsängen

Mellan Harberget och Bjurberget rinner en bäck som mynnar i Skimmelån. Vid torpet Bocklöcka söder om Bjurdalsängen och ca 50 meter nordost om torpet fanns en damm med en kashyvel. Där hyvlades takstickor för bygdens behov. Rörelsen lades ner 1913. Den siste verksamme hyvlaren var Erik i Bjurdalsänga.

Dammen i bäcken låg just där Fisktjärnsvägen numera ligger, ett tiotal meter längre ner fanns själva hyveln för där var ett litet vattenfall. Ivan Fernström berättar att i hans barndom dämades myren upp för att få tillräckligt med kraft i vattenhjulet för att splinta virket. På den tiden fanns det många spåntak som skulle nyläggas eller lagas, så behovet var stort. De sista resterna av anläggningen försvann när Fisktjärnsvägen byggdes 1935.

Ester Wikström och Ivan Fernström

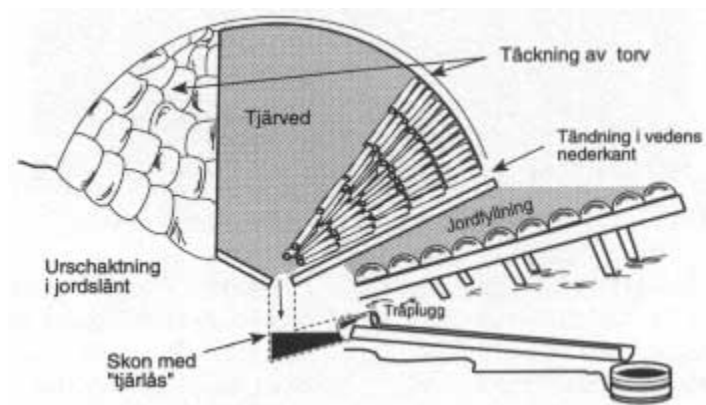
[http://sv.wikipedia.org/wiki/Sp%C3%A5n_\(byggmaterial\)](http://sv.wikipedia.org/wiki/Sp%C3%A5n_(byggmaterial))

”Maskinhyvlat spån skars med en spånhyvel som ofta kunde dras av en råoljemotor eller ett vattenhjul, och i vilken man hyvlade tre till fem millimeter tjocka skivor ur ett ämne bestående av en fyrtyo centimeter lång avsågad färsk trädstam, oftast av tall. Man hyvlar då tangentiellt på sex eller åtta sidor om stocken, ända tills alltför lite av den återstår. Tak av maskintillverkat spån håller minst 25 år om arbetet är rätt utfört och taket underhålls. Enligt traditionen ska råvaran till spån tas i en månad vars namn innehåller ett r, alltså senast i april, annars finns det risk för mögelbildning på grund av savstigning i trädet. Ett spåntak bör bestrykas med tjära, ungefär vart femte år”.

Tjärbränning var ett hantverk som tillämpades i stor utsträckning för lokala behov. Bränningen innebar torrdestillation av trä som innehållit stora mängder med kåda. Processen

var trög, omständlig och krävde särskilda förutsättningar på platsen. Man tog tillvara spillved och stubbar och staplade det som en liten mila i en sluttning. Veden täcktes med vitmossa och överst jord för att röken inte skulle tränga ut. Elden brann med hjälp av bälg och snål tillförsel av syre och gav på så sätt ett flöde av tjära. Tjäran rann ner i tjärdalen där den fylldes på i tjärl.

Anders Johan Fernström som bodde i Övre Österbråten vid Fisktjärn. Han var anställd som skogsarbetare och kolare. Varje höst brukade han tjära någon gång och stenen som han använde ligger kvar där än.

(http://www.smaland-check-in.se/check-in2/svenska/aktiviteter/sevardheter/E07_tjardal.htm)